

SHORT ETYMOLOGICAL MONOGRAPHS OF SOME MARINE TERMS

Maria-Loredana Trucă (Țancu)
PhD Student, University of Pitești

Abstract: The seaman's lexicus has many terms and concepts found in areas such as: sea and river transport, port activities, fishing and naval repairs, swimming, nautical modeling, and sailing. From all the lexemes from the navy compartments, I chose to present the means of navigation, and about one hundred fifty names have been inventoried by the research of the specialized dictionaries. The selected subjects retain our attention not only in terms of semantics, but also when we talk about etymological facts. Some languages such as French, English, Italian, Dutch, Arabic, Chinese, Eskimo or Yemenite are the sources from which the Romanian language has taken over the words that call the means of navigation used by man since ancient times.

Keywords: mariner terms, etymology, multiple etymology, direct etymology, indirect etymology.

1. De la trunchiul de copac la ambarcațiunile de agrement

Din cele mai vechi timpuri, omul a simțit o nevoie acută de cunoaștere, o dorință acerbă de a cerceta, a explora și cuceri noi teritorii, fiind dispus să surmonteze orice obstacol. Dacă, inițial, traversarea unei întinderi de ape părea o probă insurmontabilă pentru un aventurier deoarece nu dispunea decât de un trunchi de copac (primul mijloc de navigație rudimentar utilizat), cu timpul, mijloacele folosite în transportul maritim s-au modernizat și, astfel, au apărut primele nave militare, navele comerciale, ambarcațiunile de pescuit, cele sportive și de agrement.

În categoria navelor militare/de luptă se regăsesc mijloace precum: actuară, avizo, bireamă, bric, canonică, caracă, corvetă, cuirasat, dragor, dromon, escortor, fregată, galeră, hippago, monitor, penteră, triemă, vedetă. Navele de transport/ comerciale sunt reprezentate de: bac, carbonier, cargobot, cargou, craieră, gabară, goeletă, holk, jonca, ka-vom, kogga, LASH, LNG, LPG, metanier, OBO, pachebot, pilotină, pletină, petrolier, șalandă, șlep, tramp, transoceanic, vivieră. Ambarcațiunile de pescuit le reunesc pe următoarele: barcaz, crevetar, dhow, dori, drifter, dubas, galiotă, lotcă, mahonă, pescador, seiner, șalutier, uimac. Dintre ambarcațiunile sportive amintim: cadet, caiac, canoe, cuter, iaht, iolă, gig, outrigger, papuc, schif, snaip, star, tempest. Lista mijloacelor de navigație este completată de veliere: barc, barchentină, brigantină, caic, caravelă, cet, civadieră, cliper, felucă, pinasă.

2. Succinte monografii etimologice ale termenilor ce denumesc mijloace de navigație

Etimologia (din gr. *étymos* – adevărat, real – și *logos* – cuvânt), ramură a lingvisticii care „stabilește originea unui cuvânt prin explicarea evoluției lui fonetice și semantice” (cf. DEX), a reprezentat o preocupare pentru cercetători încă din Antichitate, când studiul limbii era parte componentă a filosofiei. Pe teritoriul românesc, problemele etimologiei au fost și sunt mult mai complexe pentru că româna, deși face parte din familia limbilor romanice, de-a lungul timpului, a avut contacte cu limbi din celelalte familii lingvistice, iar absența textelor mai vechi care să ateste „corespondența” dintre forma fonetică, respectiv, semantică și etimonul presupus îngreunează demersurile lingviștilor preocupați, în special, de stabilirea etimologiei directe prin indicarea etimonului nemijlocit al cuvântului actual și, într-o mai mică măsură, de identificarea etimologiei indirecte care implică extinderea căutării la cuvintele din care a provenit etimonul direct.

Din noianul de lexeme întâlnite în compartimentele specifice marinei, am optat pentru prezentarea mijloacelor de navigație; aproximativ o sută cincizeci de denumiri au fost inventariate în urma cercetării dicționarelor specializate - Dicționar maritim român-englez (DMRE), respectiv, Dicționar marinăresc (DM), iar termenii selectați rețin atenția nu numai sub aspect semantic ci și etimologic.

Călătoriile, adesea, fascinante ale cuvintelor ce denumesc mijloace de navigație fac obiectul cercetării noastre. Parcursul lexemelor marinărești pătrunse în limba română prin diverse filiere este captivant și surprinzător, totodată. Exemplele prezentate în continuare sunt, în proporție covârșitoare, înregistrate ca având etimologie multiplă conform DER, DEX, DN, MDN, NDN.

**actuarial*¹ – „navă militară rapidă și ușoară, cu vele dreptunghiulare și 15 perechi de rame”. Cf. DM, etimonul este cuvântul latin „actuarial”; *ambarcație* cu variantele *ambarcațiune*, *îmbarcațiune* din fr. „embarkation”; *arcă* – (rar/ învechit) din it. „arca”, lat. lit. „arca” – ladă, cf. DM, este un cuvânt cu etimologie multiplă, italiana reprezentând, prin ordinea citării, etimologia esențială², iar latina, pe cea complementară³; *avizo*⁴ - scris și *aviso*, cf. DN, lexemul are o etimologie multiplă: fr. „aviso”, it. „avviso”, DEX recomandă doar etimonul francezesc; *bac*- numit adesea *pod umblător*, *brodină*, *poron* și sinonim cu căulă, șaică, dubas, pontoon, DEX indică doar etimonul direct – fr. „bac”, cf. DN, termenul are etimologie multiplă: franceză și olandeză „bak” – albie; în DER, nu figurează cu sensul de navă; *balenieră* – fr. „baleinière”, it. „baleniera” cf. DN; *bananier* – din fr. „bananier” cf. DER, DEX, DN, DM; *barc* – se regăsește în DN, NDN, MDN având etimologie multiplă: engl., fr. „barque”, it. „barco”, germ. „Barca”; *barcaz* – din rus. „barkas” cf. DEX și DM; *barcă* – *varcă* (pop.) (din ngr. várka), sinonim cu *dubă*, *lotcă*, *oraniță*, provine, cf. DEX, DER, DN, MDN, NDN, din it. „barca”, probabil pe cale orientală: cf. tc., bg. barka, ngr. μάρκα și βάρκα, alb. Barkë, s-a crezut în mod eronat că este vorba de păstrarea directă a lat. „barca”; *barchentină* – din engl. „barquentin”, fr. „barquentine” cf. DN și DM; *barchetină* – it. „barchetina” cf. DN; *baggala* – „velier arab contemporan, asemănător caravelei”, cuvânt arab cf. DM; *bastiment* - din it. „bastimento”; *batiscaf* – din fr. „bathyscaphe”, cf. gr. „bathys” – adânc, „skaphe” – luntre; *berlîngeră* – navă folosită în Țările de jos în sec. XVII, etimologie necunoscută (DM); *biremă* – cf. DEX și DN din fr. „bireme”, lat. „biremes” din bi- + remus, vîslă, ramă; *bric* – DN indică o etimologie multiplă: fr. „brik”, engl. „brig”, iar DEX menționează doar etimonul francez; *brigantină* – din fr. „brigantine”, it. „brigantine” cf. DN; *burduf*⁵ - „mijloc arhaic de navigație confecționat din piele și umplut cu aer”, etimologie necunoscută cf. DEX și DM; *caballito* – mijloc de navigație peruan, cuv. sp. „caballito” – căluț, diminutiv al lat. „caballus” - cal (DM); *cablier* - din fr. „câblîer” cf. DM și DN; *cabotier* - din fr. „cabotier” cf. DEX, DM și DN; *cadet* – din fr. „cadet” cf. DEX, DM și DN; *caiac* – din fr. „kayak”, cuv. eschimos. În NODEX 2002, lexemul provine din turc. „kayak”; *caic* – din tc. „kayk” cf. ngr. καϊκ; bg., sb. „kaik” cf. DER, în DEX apare doar etimonul direct din limba turcă; *canadiană* - *ambarcație* ușoară, canoe, la indienii nord- americani; din fr. „canadienne”, DEX și DN nu precizează sensul marinăresc; *canoe* – din fr. „canoe”, cf. engl. „canoe” potrivit DEX și DN; *canonieră* – din fr. „canonnière”, it. „cannoniera” cf. DN; *caravelă* –

¹Lexemele marcate cu simbolul * nu sunt înregistrate în dicționarele generale ale limbii române.

²Etimologia esențială, în cazul etimologiei multiple, reprezintă „prima limbă din care s-a introdus cuvântul și forma oferită de această limbă a căpătat o răspândire socială apreciabilă în una din etapele formării limbii de cultură moderne sau s-a fixat ca atare” (Oprea, 1996: 258).

³„Etimologia complementară primară, esențială, principală sau adițională conlucrează concomitent cu altă sursă etimologică și are aport aproximativ egal cu aceasta” (ibidem:259).

⁴ Termenul este înregistrat în *Dicționarul marinăresc* cu forma „avizou” (v. p. 48).

⁵ În dicționarele generale consultate nu se înregistrează sensul marinăresc.

velier cu 3-4 catarge, răspândit în sec. XIII-XVI; a fost folosit de Columb și Vasco da Gama în expedițiile efectuate. A fost denumită nava caravelului grație frumuseții și eleganței. Referitor la denumire, se pare că provine din fuziunea a două cuvinte italienești: „cara”- dragă și „bella”- frumos sau din versiunea de diminutiv a cuvântului portughez „caravo” vas de navigație + ela. DEX indică etimologia din limbile franceză și italiană, iar DN – franceză, italiană, portugheză și spaniolă: fr. „caravelle”, it. „caravella”, cf. port. „caravela”, sp. „carabela”; *carbonier* – navă destinată transportului de cărbune, etimologie necunoscută; în DEX și DN este menționat fără sensul marinăresc; *cargobot* – sin. *cargou*, din fr. „cargo-boat”, engl. „cargoboot”; *cargou* – din fr. „cargo”; **carraça* – „navă militară destinată transportului transoceanic de trupe și a diverselor material”, etimologie necunoscută cf. DM; *catamaran* – din fr., engl. „catamaran”; **catoscopicus* – (înv.) navă militară romană, cuv. lat. cf. DM; *ceaika* – din rus. „ceaika”- pescăruș cf. DM; *ceam* – din turc. „çam”, brad; sârb. „çam”, ceam cf. DER și DEX; *cet* – etimologie necunoscută cf. DM; *civadieră* – din fr. „civadière”, it. „civadiera” cf. DN; *cliper* – din fr., engl. „clipper”, germ. „Klipper” cf. DN, MDN și NDN; *contratorpilor* – din fr. „contre-torpilleur” cf. DEX, DN; *corabie* – din sl. „korabl̑”, gr. „καράβι”, cf. bg., sb. „korab”, sb., cr., slov. „korablja”, rus. „korabl̑”, alb. „ka rāf”, mag. „Kereb” (DER); *corăbioară* – diminutiv al lui corabie. – corabie + suf. -ioară; *corvetă* – sin. *corfă*, *coropcă*, din fr. „corvette” cf. lat. „corbita”- corabie de transport, it. „corvette”, germ. „Korvette”; *craieră* – var. *craira*, etimologie necunoscută cf. DM; *crevetar* – fr. crevetin cf. DM, DN; *crucișător* – var. *crucișetor*, din fr. „croiseur”, germ. „Kreuzer” cf. DN, în DEX se regăsește doar etimonul direct din franceză; *cuirasat* – din fr. „cuirassé” cf. DEX, DM și DN; *cuter* – din fr. „cotter” și engl. „cutter”, cf. germ. „Fischkutter” cf. DEX, DN; *delfinieră* – it. „delfiniera”; *deroșeză* – fr. „dérocheuse”; **dhow* – „barcă tradițională yemenită, cu o singură velă, colorată, destinată pescuitului”, cuv. yemenit cf. DM; **dieră* – „navă antică grecească”, cuv. gr. cf. DM; *distrugător* – după fr. „destructeur”, lat. „destructor” cf. DM; **dori* – „mică ambarcație de pescuit, cu fundul plat, din dotarea unei nave mari”, din amer. „doris” cf. DM, în dicționarele generale nu este înregistrat ca substantiv; *dragă* – din fr. „drague”, it. „draga”, cf. engl. „drag” – a trage; **dragon* – din fr. „dragon” cf. DM; *dragor* – fr. „dragueur” cf. DEX și DN; **drakkar* – navă vikingă din sec. IX-XII, id. local „drakkar” – balaur cf. DM; **dreadnought* – navă militară engleză, cuirasat „Neînfricat”, cuv. engl. cf. DM; *drifter* – din engl. „drifter” cf. DM; *dromon* – din it. „dromone”, fr., gr. „dromon” cf. DN; *dubas* – var. *dubă*, din rus. „dubas” cf. DER, DEX; *escortor* – din fr. „escorteur”; **electronavă* – din germ. „Elektro” + navă cf. DM; *farfurie*⁶ – din tc. „farfuri”, per. „faghtūȓ” cf. ngr. φαρφουρί, alb. „farfuri”, bg. „farfor” cf. DER; DM indică doar originea turcă și neogreacă; *felucă* – din fr. „felouque”, it. „felucca”, sp. „faluca”, ar. „harraka” – corabie cf. DEX și DN; DER precizează ca provine din italiană fiind un împrumut literar; *feribot* – din fr., engl. „ferry-boat” cf. DEX, DER, DN, NDN, MDN; *fregată* – din fr. „frigate”, it. „fregata” cf. DEX, DN; *gabară* – din fr. „gabare”, it. „gabarra” cf. DEX, DN; *galeasă* – din fr. „galéasse”, it. „galeazza”; *galeră* – din fr. „galère”, it. „galera” cf. lat. „galéa”, un fel de corăbioară cf. DEX, DN; **galeon* – sin. *panfilă*, *galeoncă*, etimologie necunoscută cf. DM; *galion* – din ngr. γαλειονί cf. DAR, tc. „kalion”, ambele din it. „galeone”; *galiotă* – din fr. „galiote”; *ghimie* – din tc. „gemi”, cf. alb. „gemi”, bg. „semiia” sârb. bg. „gemiia”, ung. „gémia”; *gig* – din fr. „gigue” cf. engl. „gig” (cf. DN, DM); *gondolă* – din it. „gondola”, fr. „gondola”; *goeletă* – din fr. „goélette”, it. „goeletta”; *hidroglisor* – fr. hydroglisseur; **hippago* – navă militară romană, folosită pentru a transporta caii necesari în acțiunile de luptă terestre, cuv. lat. cf. DM; **holk* – navă de transport, folosită pe apele teritoriale din nordul Europei, în sec.

⁶Sensul marinăresc nu este înregistrat în dicționarele generale.

XIII-XV, etimologie necunoscută cf. DM; *iaht* –din engl., fr. „yacht”, cf. ol. „jacht” cf. DER; *iolă* – din fr. „yole”cf. lat. „iola”; *joncă* – din fr. „jonque”, cuv. malaiezcf. DM; **kavom* – cuv. chinezesc cf. DM; **kelek* –„ambarcațiune folosită în Antichitate pe apele interioare ale Mesopotamiei”, etimologie necunoscută cf. DM; *ketch* - engl. „ketch” cf. DN; **kogga* – „corabie punctată, folosită în țările din nordul Europei la transport”, etimologie necunoscută cf. DM; **Kon-Tiki* – „plută din trunchiuri de balsa, cu ajutorul căreia echipajul internațional condus de cercetătorul Thor Heyerdhal a confirmat, prin expediția din aprilie-august 1974, ipoteza potrivit căreia indienii peruani au străbătut în urmă cu un mileniu Oc. Pacific, stabilindu-se în Arhipieleagul Polineziei. Denumirea a fost preluată de la numele conducătorului incaș Kon-Tiki din sec. V e.n.”, etimologie incertă – cuv. incaș cf. DM; **lainer* – „navă ce deservește o anumită linie de navigație”, din engl. „liner”cf. DM; **LASH*– navă pentru transport barje, din engl. „Lighter Aboard Ship”cf. DM; liburnă - lat. „liburna”cf. DN; *limb* - fr. „limbe”, cf. lat. „limbus”; DM propune ca etimologie: fr. „limbe” și germ. „Limbus”; **LNG* –din engl. „Liquid Natural Gas” cf. DM; *lotcă* – din rus. „lódka”cf. DEX; etimologie rusă și bulgară în DER; **LPG* - din engl. „Liquid Pressure Gas”; *luntre* – din lat. „linter” cf. alb. „ljundrë”, vegl. „lundro”, ngr. λούντρα cf. DER; *mahonă* – var. *mahoánă*, *-ónă*, *-únă* și (mai vechi) *-gúnă*, din tc. „maguna, mavuna, mauna”, ar. „ma’ón” – bastiment de transport; sp. „mahona”, fr. „mahonne”; *metanier* - din fr. „méthanier”; *mezoscáf* – din fr. „mesoscaphé” cf. DEX și DM, et. incertă cf. DN; *mineralier* - fr. minéralier; *monitor* - sin. *aviso*, *vedetă*, dinfr. „moniteur”, cf. lat. „monitor,-óris” din „monére”, a sfătui, a înștiința; *motonavă* - it. motonave cf. DM; *motovelier* - it. motoveliero cf. DN; *navă* - it. nave, cf. lat. navis, gr. naus (DEX, DER, DN, MDN, NDN); **OBO* –din engl. „Oil-Bulke-Ore” cf. DM; *outrigger* –„ambarcațiune sportivă din categoria schifurilor, destinată navigației pe apele interioare liniștite”, din engl. „outrigger” cf. DM; *pachebot*– din fr. „paquebot”, din engl. „packet-boat”: packet, pachet de scrisori, și boat, bastiment cf. DN; DER și DEX specifică etimonul francez; *penteră* –din fr. „pentère”, cf. gr. „penteres”; *pescador* – din sp., fr. „pescador”; *petrolier* - din fr. „pétrolier”; *pilotină* - cf. fr. „pilotin”; *pinasă* - fr. „pinasse”; *pirogă* - var. *piroagă*, din fr. „piroque”, it. „piroga”, cf. sp. „piragua” < cuv. caraib; *plută* – din vsl. *plutva, sârb. plutva, plută; *portavion* – din fr. „porte-avions”; *portcontainer* – din fr. „porte-containers”; *portelicopter* – fr. „porte-hélicoptères”; *probelă* – var. propel, din engl. „propeller”; *pui* - lat. „pūllus”, probabil prin intermediul formei vulgare „pūlleus” cf. alb. „puljë”, în dicționarele generale nu este înregistrat cu sens marinăresc; *puitor* (de mine) – derivat pui+tor; *sambuc* – din lat. „sambuca”, fr. „sambuque”, it. „sambuca”; cf. DM este cuv. arab; *sampan* - din engl., fr. „sampan” cf. DM; *schif* – din fr., engl. „skiff”; *seiner* – din engl. „seiner”, germ. „záinər”); *slup* - engl., fr. „sloop”; *snaip* – din engl. „snipe”; *star* – din engl., fr. „star”; *șaică* – din tc. șaika, cf. rus. šajka cf. DER; *șaland/ șalandă* - din fr. „chaland” cf. gr. „khelandion” cf. DER, DN; *șalander*-fr. chalander cf. DN; *șalupă* – fr. „chaloupe” cf. DER, DM, DN; *șalutier* - fr. „salutier”; *șelterdec* – din engl. shelterdeck; *șlep* - din germ. „schlepp-[kahn]” - luntre târâtă”, de unde și bg. „šlep” și rus. „šlīp”- corvetă, și „šlīpka” - șalupă, care corespunde cu ol. „sloep”; **tempest* – ambarcațiune sportivă cu vele, et.nec.cf. DM; *torpilor* - fr. „torpilleur”; *tramp* – engl. „tramp”; *transbordor* – din fr. „transbordeur”; *transoceanic*– din fr. „transocéanique”; *transportor* – din fr. „transporteur”; *trauler* - engl. „trawler”; *trieră* – fr. „trière” gr. „trieres” cf. DN; *trimaran* - din engl. „trimaran”; *triremă* - sin. trieră, din fr. „trireme” din lat. „triremis”, d. tres, trei, și remus, ramă, vâslă; **uimac* – barcă ușoară folosită de eschimoși pentru a personae sau mărfuri, cuv. eschimos cf. DM; **ustoacă* – navă construită în sec. XVI de marangozii din cetățile dunărene, et. nec. cf. DM; *vas* - lat. „vāsum”, cf. it., sp., port. „vaso”, prov., fr., cat. „vas”; *vedetă* –din fr. „vedette”, d.

it. „vendetta”, infl. de „vedere”, a vedea, care vine din sp. „veleta”, sfârlează, adică vioi ca sfârlează; *vivieră* – din fr. vivier cf. DN, DEX; *yawl* - din engl., fr. „yawl” cf. DN.

3. Concluzii

Cele peste 150 de cuvinte, care denumesc mijloace de navigație, identificate, în special, în lucrările de specialitate se regăsesc în proporție de 90% în dicționarele generale atestând bogăția, diversitatea lexicului marinăresc și nu în ultimul rând „permeabilitatea” vocabularului românesc.

Limbi precum: franceza (aprox. 54 de termeni au etimonul direct în această limbă și aprox. 25 de termeni cu etimologie multiplă, care au fie etimologia esențială, fie etimologia complementară în franceză), italiana (aprox. 6 lexeme), spaniola (aprox. 5 termeni), latina (9 denumiri au etimonul direct), greaca (3-5 termeni), neogreaca, engleza (aprox. 15 cuvinte și aprox. 10 termeni cu etimologie multiplă, care au fie etimologia esențială, fie etimologia complementară în engleză), olandeza (a constituit sursa indirectă pentru aprox. 5 cuvinte), germana (5-10 termeni cu etimologie directă și/ sau indirectă), rusa (4-6 cuvinte), bulgara, slava, albaneza (în cazul etimologiei complementare), turca (5-10 lexeme), araba (2-3 denumiri), chineza (1 termen), limba eschimo (2 cuvinte), idiom nordic, malaieza și yemenita (1-2 cuvinte) constituie sursele din care limba română a preluat termenii marinărești. În jur de 20 de lexeme au etimologie necunoscută sau incertă. După statistici proprii, am constatat câteva neconcordanțe referitoare la soluțiile propuse în dicționarele pe care le-am utilizat ca surse, fapt ce a constituit, uneori, un impediment în stabilirea etimologiilor reale ale lexemelor respective.

BIBLIOGRAPHY

- Beziris, Anton, *Dicționar maritim român-englez (DMRE)*, Editura Tehnică, București, 1985.
- Ciorănescu, Alexandru, *Dicționarul etimologic al limbii române (DER)*, Editura Saeculum, București, 2007.
- Dicționarul explicativ al limbii române (DEX)*, ediția a II-a, Editura Univers Enciclopedic, București, 2007.
- Manole, Ilie, Ionescu, Gheorghe, *Dicționar marinăresc (DM)*, Editura Albatros, București, 1982.
- Marcu, Florin, Maneca, Constantin, *Dicționar de neologisme (DN)*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1978.
- Marcu, Florin, *Noul dicționar de neologisme (NDN)*, Editura Academiei Române, București, 1997.
- Marcu, Florin, *Marele dicționar de neologisme (MDN)*, Editura Saeculum, București, 2007.
- Noul dicționar al limbii române (NODEX)*, Editura Litera, 2008.
- Oprea, Ioan, *Terminologia filozofică românească modernă*, Editura Științifică, București, 1996.
- Sala, Marius, *101 cuvinte moștenite, împrumutate și create*, Editura Humanitas, București, 2010.